

Arhitektuurimälestised Rakvere rajoonis

1. Rakvere lossivaremed XIII sajandist.
2. Toolse lossivaremed XV sajandist.
3. Porkuni lossivaremed XV sajandist.
4. Vao vasallide tornelamu XIV sajandist.
5. Rakvere Kolmainu kirik XV sajandist.
6. Väike-Maarja kirik XIV sajandist.
7. Haljala kirik XIV sajandist.
8. Viru-Jaagupi kirik XV sajandist.
9. Kadrina kirik XV sajandist.
10. Viru-Nigula kirik XV sajandist.
11. Maarja kabeli varemed Viru-Nigulas XIII sajandist.
12. End. Muuga mõisahoone (Muuga 8-kl. Kool) XIX sajandist.
13. End. Aaspere mõisahoone (Aaspere Lastekodu) XIX sajandist.
14. End. Kiltsi mõisahoone (Kiltsi 8-kl. Kool) XIII—XVIII sajandist.
15. End. Palmse mõisahoone (Palmse pioneerilaagri peahoone) — VIII sajandist.
16. End. Viitna kõrtsihoone XVIII sajandist.
17. End. Kadila kõrtsihoone XIX sajandist.
18. Kuie tuuleveski XIX sajandist.

Kiltsi lossi peasissekäigu kohal on orduaegne vapp ja selle all kiri: «Gebaut anno 1292 und renovirt anno 1790». Loss oli XVI sajandil üks tugevamaid vasallkindlustusi kogu Virumaal. 1558. aastal toimus siin ordu ja Vene vägede vahel suur lahing, mis lõppes venelaste võiduga. Rootsi-Poola sõja ajal käis loss korduvalt käest kätte kuni 1604. aastani, millal pikemaks ajaks Rootsi valdusse jäi. Põhjasõjas ei olnud purustatud lossil enam sõjalist tähtsust. XVIII sajandi lõpul ehitati endise lossi müüridele uus härrastemaja, mis on säilinud tänapäevani ja milles asub praegu Kiltsi 8-kl. Kool.

Kiltsi lossi all on säilinud endisest kindlusest suured võlvitud keldrid, mida piinakeldriteks nimetatakse. Keldri lae konksude külge riputatud inimesi, kelle seljast siis riibadena nahka nülitud. Paljude kummitusjuttude tekkeks on andnud põhjust paar kõmisevat lossiruumi, kuhu mingit sissekäiku pole leitud.

XVI sajandil kuulus loss Gilseni perekonnale, millest tulenes hilisem Kiltsi nimi. XIX sajandil valdasid Kiltsi lossi Vene meresõitjad Adam Johann Krusenstern ja tema poeg Paul Theodor Krusenstern.

Adam Johann Krusenstern juhatas koos Juri Lisjanski-ga aastatel 1803—1806 venelaste esimest ümbermaailmareisi. Aastatel 1815—1822 elas A. J. Krusenstern Kiltsis ja koostas siin oma «Lõunamere atlasi». Akadeemik Karl Ernst Baer, kes Piibest 1819. aastal Krusensterni külastas, kirjutas: «Leida meie kalli Eestimaa sisemuses inimest, kes elab ainuüksi teadusele, oli nii rõõmustav ja ebaharilik, et mulle näib see peaaegu romantilisena.»

H. JOONUKS

Tekst H. Joonuksi brošüürist «Pandivere teedel» lk. 64 Ülal pildil: endine Kiltsi mõisahoone.

Kõrval pildil: Salla-Tammiku linnamägi.

H. Joonuksi fotod

